

Nekrológy

Marián KAMENČÍK

.....

Kritik na rázcestí

Za Ivanom Sulíkom (1943 – 2021)

Ivan Sulík bol svojím ustrojením kovaným literárnym kritikom. Do situácie slovenskej literatúry vstupoval trochu ako solitér, pretože sa programovo sústredil na prozaickú tvorbu autorov sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia, kde široko-ďaleko nebolo vidieť iných – rovnako vytrvalých. Hneď v literárnokritických začiatkoch koncipoval svoje účinkovanie ako vážnu, zodpovednú a dlhotrvajúcu kultúrnu misiu. Ako generačný kritik (tak bol často vnímaný, i keď jeho ambície nezväzoval generačný rámec) dominantnejšie inklinoval k niektorým autorským osobnostiam, ako boli napríklad A. Baláž, L. Ballek, D. Dušek, D. Mitana či R. Sloboda, ktorí sa vyprofilovali do generácie určujúcej a esteticky-hodnotovo nosnej, no tak isto dobre poznal aj práce celej plejády vtedajších prozaikov.

V týchto hodnotovo imponujúcich vodách pevne uviazla Sulíkova kotva. A hoci jeho literárnokritická loď plávala aj v dohľade iných pobreží (nie už tak slobodných), vždy vedel vydolovať podstatu a „vylúhovať“ z nej dreň, ktorou potvrdzoval svoje názorové výsledky. Onými pobrežiami, v okolí ktorých číhala hrozba stroskotania, boli kraje ponúkajúce bezpečný obraz „politickej normálnosti“ a hlásajúce úspech spoločensky „zdravých síl“. Sulík sa tak ocitol chtiac-nechtiac pred voľbou, ktorá ho do istej miery nasmerovala k publikačnému konformizmu, aby tak udržal prímerie s mocou, hoci pod otvorenou angažovanosťou jednoznačne v jeho autorskej dikcii cítiť živý tlkot názorov o estetickej náročnosti literatúry. Vyplyvalo to z jeho doslova vášnivého vhlbenia sa do aktuálnych pomerov slovenskej literatúry – najmä prozaických, o ktorých chcel vedieť všetko, čo sa mu aj darilo, preto odhaľoval nielen ich výšiny, ale odhodlal sa brodiť aj ich nížinami. Obe polohy následne dokázal kriticky zhodnotiť a funkčne zapojiť do kontextov literárneho procesu.

V Ivanovi Sulíkovi v polovici januára tohto roku odišiel kritik, ktorý sa pokúšal svojimi postojmi liečiť literárny organizmus, pričom sa nebál použiť ani ráznejšie zákroky. Reprezentoval kritiku impresívnu, horľavú i horlivú. Vnímal ju ako proces, vnútorný svár, sebatrýznenie aj sebaspytovanie. Jednoducho tvoril kritiku pestrú, ktorej slúži jazyk, nie naopak, ktorá chápe dielo ako živý organizmus, ktorá sa dokáže obzrieť aj ďalej, za obzor diela a anticipovať jeho výrazovo-myšlienkové hodnoty. Napriek tomu v súvekom literárnokritickom prostredí nevyhnutne vstúpil na rázcestie (literárnokritická sloboda vs. inštitucionálna norma) – takticky nevsadil všetko ani na jednu z ponúkajúcich sa mu možností, akokoľvek by sa dali postaviť

do výrazného hodnotového protikladu – ale vykročil svojím smerom, aby mal obe cesty na dohľad. Treba otvorene povedať, že svoju literárnokritickú úprimnosť v časoch etablovania sa medzi literárnokritickú elitu vykupoval povinným zbrataním sa s oficiálnymi požiadavkami estetickej doktríny.

Napriek tomu, že podstatná časť Sulíkovej kritickej činnosti zasahuje spoločensky i kultúrne neslobodné obdobie normalizácie, možno konštatovať, že z povahy svojho názorového ustrojenia bol plnokrvným literárnym kritikom – domnievam sa, že jeho hlas by bolo počuť v akomkoľvek kultúrno-spoločenskom zriadení, pretože chcel byť vždy vpredu a pri aktuálnom literárnom dianí. To znamená, že bol kritikom angažovaným v oboch významoch tohto slova, na ktoré myslím, teda v prvom rade angažovaný v zmysle toho, že hľadal estetickú podstatu diel, nezľavoval z požiadaviek kvality, no angažovaný i v tom zmysle, že jeho literárnokritická narácia opisovala obrys požiadaviek politickej doktríny, čím zviditeľňovala najmä aspekt nezaštupiteľnosti spoločenskej funkcie literatúry.

Uvedené roky normalizácie Sulíka jednak formovali a do istej miery i deformovali. O čo viac sa snažil využívať príležitosť byť ostrejší, nekonformnejší, názorovo samostatnejší, „neposlušnejší“ (ako sa vyjadril vlastnými slovami), o to viac touto „štipľavosťou“ občas zvýraznil chuť akejsi programovej služobnosti. Jeho devízou v tomto období bolo najmä to, že „chcel byť v kontexte“, a teda počutý i vypočutý, navyše mal veľkú chuť do literárnokritickej práce, čo musíme oceniť. Preto aj v intenciách jeho aktivít bolo vybalansovať snahu o zrozumiteľné artikulovanie vnútornej estetickej hodnoty diel (podporených ľahkým a čitateľsky príťažlivým esejistickým výrazom vyjadrovania) s vydobytou pozíciou postulatívneho kritika, pevne stojaceho v okolnostiach vynucovaných mantinelmi literárnokritického myslenia socialistickej spoločnosti.

V začiatkoch sedemdesiatych rokov minulého storočia, keď próza čelila inštitucionálnemu obmedzovaniu možností reflektovať realitu podsúvaním estetickej platformy socialistického realizmu, v nej Sulík vedel identifikovať utiahnutosť, ustráchanosť, absenciu kreativity, vedel kriticky upozorniť na takto obmedzený tvorivý program a jeho dlh. Pri komentovaní takýchto diel bol nekompromisným kritikom, ktorý si vybudoval zaslúžený rešpekt. A vôbec, literárna kritika nielen v podobe konkrétnych hodnotiacich výstupov nasmerovaných na jednotlivé diela v podobe recenzií, esejí či glos, ale aj jej reflektovanie ako systému rozpoznania a vytyčovania hodnôt literárnej produkcie bola jeho záujmovým žriedlom. V tomto duchu sa Sulíkovou tvorbou nesú početné programové state o úlohách literárnej kritiky od konca sedemdesiatych rokov až po začiatok nového milénia.

Za ostatné dve desaťročia sa však jeho meno postupne vytrácalo z recenzentských rubrik časopisov, čo nakoniec aj zdôvodnil ostrými slovami: „... čo je tristné a nikto to nepovie nahlas, kritiku nikto nepotrebuje, ako intelektuálna činnosť je na odstrel a robí ju len zopár vytrvalcov a hŕstka exhibicionalistických výstredníkov.“ Vyjadrovať sa metakriticky chápal ako povinnosť poznávať poslanie literárnej kritiky. Množstvo napísaných statí na túto tému dovoľuje s istou dávkou zjednodušenia povedať, že literárnu kritiku vnímal ako nezastupiteľný hlas v kultúrno-spoločenských povinnostiach, ktoré plynú z aktívnej účasti na vytváraní „praktickej kultúrnej politiky“. Je to kritika, ako v tomto príspevku zaznelo, postulatívna, pričom rovnaký prívlastok k hodnoteniu vlastnej práce nachádzame u Sulíka nielen na začiatku jeho kritickej dráhy, ale takmer o tri desaťročia neskôr, presnejšie v roku 2000. V tomto programovom „záväzku“ bol jasný a rozpoznateľný, a teda konzistentný.

Ak sa dotýkame konca milénia, tak v jeho závere publikoval Sulík dve zbierky štúdií, ktorých základ tkvie predovšetkým v poctivej recenzistike, cez ktorú sa dotýka historiografie. Treba povedať, že v nich z autorského rukopisu nevymizlo po zmene spoločenských pomerov nič, čím doloval estetické hodnoty diel. To teraz mohol uvoľnenejšie deklarovať bez povinnosti „priznať farbu“ akejkoľvek spoločenskej objednávke. Tieto práce sa stali Sulíkovou príležitosťou vyrovnáť sa s pozíciami literárneho kritika a kritiky, ktoré zastával v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia.

Devízy Sulíkovej literárnokritickej práce čerpajú aj z rodokmeňa, ktorého vedecké súrodenstvo je zastrešené mimoriadne úspešnou vedecko-metodologickou iniciatívou Nitrianskej školy. V jej stopách kráčal Sulík spoločne napríklad s A. Popovičom, P. Plutkom, T. Žilkom, P. Libom, P. Zajacom, J. Kopálom a inými na čele s líderskou osobnosťou F. Miku. Aj z toho vyplýva, že v Sulíkových textoch jednoznačne nájdeme podnetné interpretačné riešenia, ktoré rozpoznáme odstránením povinného ideového balastu vyžadovaného normalizačnou vedou.

Na základe vyššie uvedeného, s uvedením si kontextov Sulíkových dvoch istôt – totiž istoty rozpoznať tie diela, ktoré estetický rezonujú, a istoty priestoru vlastnej sebarealizácie v prostredí oficiálne etablovanej kritiky – sa nám ukazuje, že literárna kritika má v rôznom čase a okolnostiach rôzne parametre. Sulík ich vedel adekvátne a priebojne využiť, či už ako svoju odbornú danosť, alebo ako schopnosť literárnokriticky „prežiť“ aj v dobe minulého režimu.

Na základe mimoriadne aktívnej literárnokritickej práce v sedemdesiatych rokoch 20. storočia bol Sulík vhodným adeptom do kolektívu autorov pod vedením Milana Pišúta, ktorý začal pripravovať tretie vydanie vedecko-populárnych *Dejín slovenskej literatúry* (1984). Rozsiahle jednozväzkové, vyše deväťstostranové dielo je ukážkou historiografickej práce socialistickej literárnej vedy. Prínos Sulíka sa očakával v tom, že ako kritik zaoberajúci sa najmä mimetickými možnosťami stvárňovania textu a podobami realizmu v súvekej spoločenskej formácii sa podujme uvedenou optikou spracovať, rešpektujúc estetické kritéria socialistickeho realizmu, prózu po roku 1945 v rámci kapitoly *Literatúra v epoche socializmu*. Nakoniec jedným z hlavných dôvodov, prečo obohatiť knižný trh o tretie vydanie „Dejín“, bola aj v ich úvode proklamovaná akcelerácia literárnej produkcie šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, ktorá musí byť adekvátne zhodnotená „s využitím najnovších literárnovedných výskumov“. V istom zmysle slova potom možno povedať, že práve Sulíkov vklad k vyššie uvedenému predsavzatiu tvorcov publikácie sa stáva do istej miery nosným v zmysle poznania dobovo aktuálneho literárneho procesu a jeho zahustenia knižnou produkciou. Svoju úlohu Sulík, pokladaný za generačného kritika prozaikov sedemdesiatych rokov, vložil do úvodu kapitoly, za ktorú bol zodpovedný. Zámer pri výklade literárneho procesu v danej kultúrno politickej situácii zafinoval, stotožňujúc sa so slovami Andrej Mráza, slovami o snahe priblížiť najmä hodnotu tých diel, ktoré rozvíjajú realistické tradície v intenciách socialistickeho umenia, no umožňujú otvárať sa i moderným trendom. Sulík zvolený metodologický i ideový rámec práce rešpektoval. Ako kritik sa pre potreby diela zhostil úlohy podľa očakávaní zadávateľa, no čo je dôležitejšie, ukázal aj rozmer vedeckej práce literárneho historika – isto by bol jeho vklad oveľa zásadnejší, ak by ho realizoval v kultúrnej slobodnejšom prostredí. Tým chcem iba naznačiť, že Sulíkove postrehy, schopnosť analytického uvažovania, uvádzania a zdôvodňovania priebežných výsledkov i záverečných syntéz, podporených vydobytými danosťami húževnatého literárneho kritika, ale i permanentného a pozorného čitateľa, sa mu stávali profesijnou devízou, ktorá sa však naplno rozvinula a uplatnila až vo vedecky demokratickom prostredí po roku 1989. Pišútove „Dejiny“

ako celok sú v dobrom zmysle slova dielom popularizačným (aj preto uprednostňujú výkladový štýl jazyka pred analytickým) a vo svojom koncepčnom rámci oveľa viac obrúsili hrany inak členitej slovenskej literárnej tvorby. Ukázali ju ako menej problémový monolit opierajúci sa predovšetkým o postuláty socialistickej literárnej vedy.

Ivan Sulík sa narodil 29. januára 1943 v Topoľčanoch. Po jedenástročnej škole absolvovanej v Bánovciach nad Bebravou navštevoval nadstavbové štúdium priemyselnej školy v Nitre. Nitra sa mu napokon stala aj profesným osudom, pretože sa spája takmer s celým jeho produktívnym životom. V Nitre študoval slovenčinu a ruštinu na Pedagogickej fakulte. Krátko pôsobil ako učiteľ v blízkych Alekšinciach a od roku 1969 ako odborný pracovník Kabinetu literárnej komunikácie Pedagogickej fakulty v Nitre. Prostredie kabinetu a jeho metodologická iniciatíva, progresívne ovplyvňujúca vedecké prostredie nielen na Slovensku, s konečnou platnosťou odomkla Sulíkovi cestu k vlastnej literárnokritickej dikcii. Vedeckú aspirantúru realizoval v Literárnovednom ústave SAV v Bratislave. Pôsobil ako redaktor vo vydavateľstve Smena a neskôr bol vedeckým pracovníkom Ústavu umeleckej kritiky a divadelnej dokumentácie v Bratislave. Od roku 1988 pôsobil na Pedagogickej fakulte v Nitre a neskôr na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa. V polovici deväťdesiatych rokov zakladal v Nitre Katedru žurnalistiky, ktorú aj úspešne rozbiehal a viedol.

Z početných časopisov, kde publikoval svoje literárnokritické práce, spomeňme aspoň Romboid, Slovenské pohľady, Zlatý máj a Literární měsíčník. Výber z publikovaných literárnokritických statí dostal aj knižnú podobu v prácach *Nenáhodné istoty* (1980), *Kapitoly o súčasnej próze* (1985), *Súradnice novej prózy* (1988), *Literárne konfrontácie* (1997) a *Literárnokritické reflexie* (1999). Svoj výskum populárnej literatúry prezentoval v monografii *Vývinová problematika populárnej literatúry* (1978). Ako literárny historik sa podieľal v spoluautorstve na už spomínaných *Dejinách slovenskej literatúry* (1984). Zostavil viacero antológií zo súčasnej slovenskej prózy, ako napríklad *Soľ zeme* (1982) či *Kroky času* (1987).

Ivan Sulík býval v Hlohovci, meste vzdialenom od Nitry niečo vyše 20 kilometrov. Pre Hlohovčanov bol známy ako dlhoročný odborný poradca populárnej a vo svojej dobe nie nevýznamnej literárnej súťaže Hlohovská ruža. Rád a ochotne spolupracoval so školami či kultúrnymi inštitúciami, napríklad s o. z. EX LIBRIS AD PERSONAM HLOHOVEC.

Ivan Sulík, popredný slovenský literárny kritik a významná osobnosť kultúrneho života, zomrel 14. januára 2021 v Hlohovci vo veku nedožitých 78 rokov. Keď narazíte na Sulíkove knihy či články, uvedomíte si, že to bol vedec starostlivo konštruujúci inštitút literárnej kritiky „metodologicky vyhranenej, sugestívne programovej, nekompromisne postulatívnej a intelektuálne náročnej“. Bola to kritika ako „spôsob liečenia literárneho organizmu“, i keď občas jeho zákroky boli boľavé, robil ich s cieľom, aby sa stal tento organizmus ušľachtilejším a hodnotnejším. Za uskutočnenie tejto misie, ktorou dokázu i dnes jeho myšlienky vzbudzovať diskusie o hodnotených textoch a zároveň vyvolať diskurzívnu odozvu vo vzťahu k celému jeho dnes už uzavretému dielu, mu patrí uznanie a vďaka. Česť jeho pamiatke.